

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของสายรายงานหะดีษ
2. เพื่อศึกษาลักษณะที่แท้จริงของสายรายงานหะดีษ
3. เพื่อศึกษาความสำคัญและประโยชน์ของสายรายงานหะดีษ
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสายรายงานกับการตัดสินหะดีษ
5. เพื่อศึกษาแนวทางการวิเคราะห์สถานภาพของสายรายงานหะดีษ

ระเบียบวิธีการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้คณะผู้วิจัยจะดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

การรวบรวมข้อมูล

1.1 ทำการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแต่ละหัวข้อที่กำหนดไว้จากแหล่งทุติยภูมิ เช่น ตำราหะดีษต่าง ๆ โดยเฉพาะตำราหะดีษทั้งเก้าเล่ม (กุศบ ดิสอะฮ) โดยจะยึดทั้งหะดีษเศาะหี้หุ หะดีษหะสัน หะดีษฎะอ์ฟตลอดจนหะดีษเมฆูอ เพื่อจะได้นำมาเปรียบเทียบระหว่างอิสานาดและแสดงลักษณะต่าง ๆ ของอิสานาดหะดีษให้ชัดเจนมากขึ้น ตำราที่พุดถึงด้านคุณธรรมและความบกพร่องของนักรายงานหะดีษ เช่น หนังสือตะฮะซิบ อัตตะฮะซิบและตักริบ อัตตะฮะซิบของอัลหาฟิซ อิบนุ หัจญ์รุ อัลอัสเกาะลานีย์ หนังสืออัลญุรหุ วะอัตตะฮะอิดิล ของอิบนุ อะบูฮาติม และหนังสือมิฆาน อัลอิอติคาล ของอัลหาฟิซ อัชชะฮะบีย์ เป็นต้น

1.2 ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายลักษณะของผู้รายงานจะจัดกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ข้อมูลที่แสดงถึงลักษณะของผู้รายงานที่เชื่อถือได้ ข้อมูลที่แสดงถึงลักษณะของผู้รายงานที่อยู่ระดับกึ่งกลาง และข้อมูลที่แสดงถึงลักษณะของผู้รายงานที่ใช้ไม่ได้หรือผู้รายงานที่มีลักษณะปกปิดนักรายงานคนอื่น ไม่ยอมรับการรายงานของคนอื่นเนื่องจากมีฐานะต่ำกว่า หรือเป็นนักรายงานที่โกหก เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณลักษณะ(Qualitative Data) ข้อคิดเห็นและผลการสังเกตที่เขียนในรูปแบบการบรรยายของปราชญ์มุสลิมที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านวิชาหะดีษ

2.1 ใช้หลักการอัลญัรฮะฮ์อะตตะอะดีลในการชี้ขาดสถานภาพของนักรายงานหะดีษโดยจะยึดหลักของอุลามาอุมุตะอะดีลีน (สายกลาง) โดยเฉพาะเมื่อมีการขัดแย้งในการชี้ขาดลักษณะของผู้รายงานคน ๆ เดียวกัน

2.2 ใช้หลักการมุศฎอละฮะฮ์ฮะดีษในการชี้ขาดลักษณะของอิสнадต่าง ๆ ใช้ได้หรือใช้ไม่ได้ เช่น ผู้รายงานที่เชื่อถือสองคนได้รายงานตัวบทหะดีษที่ต่างกัน การแทรกผู้รายงานที่ไม่ใช่ผู้รายงานตัวจริงหรือการแทรกคำบางคำในตัวบทหะดีษ และอื่น ๆ

การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการบรรยายคือ

3.1 นำเสนอสายรายงานพร้อมกับตัวบทที่เกี่ยวข้องกับสายรายงานดังกล่าว และอ้างแหล่งที่มาของหะดีษ

3.2 นำเสนอความหมายของหะดีษแต่ละบทที่ได้ยกมาอ้าง

3.3 นำเสนอคำอธิบายลักษณะของนักรายงานหะดีษทั้งด้านอัตตะอะดีลและด้านอัลญัรฮะฮ์ฮะดีษที่มีความเห็นที่สอดคล้องกันและความเห็นที่ขัดแย้งกัน

3.4 นำเสนอหลักการวิเคราะห์ลักษณะของอิสнадและวิพากษ์วิจารณ์ทัศนะต่าง ๆ ของบรรดาปราชญ์ทั้งสมัยก่อน (มุตะก้อดดิมน) และปราชญ์สมัยหลัง (มุตะอัคคิรุน) ตลอดจนปราชญ์ในสมัยปัจจุบัน

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษาสายรายงาน (อิสнад) หะดีษพอสรุปได้ดังนี้

5.1.1 ความเป็นมาของสายรายงานหะดีษ

อิสнадหะดีษมาจากคำตรัสของอัลลอฮ์ ﷻ ในอัลกุรอาน คำกล่าวและการปฏิบัติของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และการถ่ายทอดของบรรดาชาวสะลัฟ ﷺ คือ เสาะหาบะฮ์ ซึ่งเป็นชนรุ่นแรกที่ได้พุดถึงอิสнад ตาบีอินเป็นคนที่สอง อัตบาอู ตาบีอินและตาบีอู อัตบาอู ตาบีอินเป็นคนที่สามที่ได้กล่าวถึงและปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังนั้นอิสнадจึงมาจากแหล่งที่มาชนิดปฐมภูมิบนหลักพื้นฐานที่แท้จริงที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

อิสานาหรือสายรายงานหะดีษเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่ตัวบทหะดีษของท่านนบี มุฮัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งตั้งแต่คนแรกจนถึงคนสุดท้าย การถ่ายทอดหะดีษด้วยวิธีการรายงานเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวคือ การถ่ายทอดของท่านไปยังเศาะหาบะฮ์ หรือการถ่ายทอดของเศาะหาบะฮ์ด้วยกัน การรายงานหะดีษด้วยวิธีการเช่นนี้มีมาตั้งแต่สมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ยังมีชีวิตอยู่และหลังจากท่านเสียชีวิต จนเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่สามฮิจญ์เราะฮ์ศักราช

5.1.2 ความสำคัญและประโยชน์ของสายรายงานหะดีษ

อิสานาหะดีษมีความสำคัญมากต่อหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ อันเนื่องมาจากอิสานาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา หากไม่มีอิสานาแล้วจะไม่สามารถยืนยันถึงการเป็นมาของศาสนาได้ โดยเด็ดขาด และเป็นข้อแตกต่างระหว่างการยอมรับบทบัญญัติในอิสลามกับการยอมรับบทบัญญัติของศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะการยอมรับอัลกุรอานและคัมภีร์อื่น ๆ กล่าวคือ อัลกุรอานถูกรายงานโดยบุคคลเป็นจำนวนมาก ส่วนคัมภีร์ก่อน ๆ มิเป็นเช่นนั้น

อิสานามีประโยชน์มากมายหลายด้านด้วยกัน เช่น การป้องกันไม่ให้ใครคนใดคนหนึ่งกล่าวอ้างคำพูดของตนว่าเป็นคำพูดของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ทั้งยังเป็นการยืนยันหะดีษแต่ละบทว่าสามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานได้หรือไม่ นั่นก็ขึ้นอยู่กับอิสานาแต่ละสาย หากอิสานาถูกต้องก็อนุญาตนำไปใช้ได้ แต่หากอิสานาไม่ถูกต้องก็จะไม่อนุญาตให้นำไปใช้ และสามารถแยกแยะระหว่างชนิดประเภทต่าง ๆ ของหะดีษ กล่าวคือ แยกระหว่างหะดีษประเภทกุฎลียะ หะดีษประเภทมัรฟูอ์ หะดีษประเภทเมากูฟ และหะดีษประเภทมักกูอ์ หะดีษต่าง ๆ เหล่านี้จะมีความแตกต่างกันด้านสายรายงานที่ผู้สืบทอดหรือผู้กล่าวด้วยบทหะดีษ

5.1.3 ลักษณะที่แท้จริงของสายรายงานหะดีษ

หะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ทุกบทที่มาถึงสังคมมุสลิมปัจจุบันโดยผ่านกระบวนการรายงานด้วยวิธีการสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง หรือรุ่นเดียวกันมีสองคนสามคน ขึ้นอยู่กับการรับหะดีษของบุคคลนั้น ๆ ในทางกลับกันหากปราศจากสายรายงานแล้วไม่สามารถจะกล่าวว่าเป็นหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ อย่างแน่นอน เพราะเป็นไปไม่ได้หะดีษบทหนึ่งจะถ่ายทอดจนถึงปัจจุบันโดยไม่มีกระบวนการรายงาน

สายรายงานแต่ละสายจะมีหลายลักษณะที่แตกต่างกัน มิใช่เป็นเพียงลักษณะเดียวกันทุกสาย และจากลักษณะที่หลากหลายนี้เองจะเป็นการตั้งชื่อของหะดีษออกเป็นประเภทและชนิด ตลอดจนการวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์ถึงสถานะของแต่ละหะดีษ โดยอาศัยหลักทางวิชาการหะดีษที่เรียกว่า วิชามุศณะลาหุหะดีษ ซึ่งลักษณะของสายรายงานนั้น โดยสรุปแล้วมีดังนี้

หะดีษหนึ่งบทที่มีสายรายงานตั้งแต่สิบสายขึ้นไปจะถือเป็นหะดีษมุตะวาฎิร ซึ่งหะดีษประเภทนี้มีฐานะสูงสุดในจำนวนหะดีษและมีฐานะอันดับที่หนึ่งรองจากอัลกุรอาน ตามหลักวิชาการอิสลามแล้วหะดีษประเภทนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำไปใช้เป็นหลักฐานในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านศาสนาหรือคuny ซึ่งผู้ใดปฏิเสธหะดีษนี้ผู้นั้นย่อมมีความเห็นว่าเป็นกัฟรุร เว้นแต่ผู้ที่ปฏิเสธนั้นเป็นคนที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นจะเป็นที่อนุโลม

หะดีษหนึ่งบทที่มีสายรายงานตั้งแต่หนึ่งสายถึงเก้าสายจะเป็นหะดีษอาหัด ซึ่งประกอบด้วยสายรายงานสามลักษณะด้วยกัน ได้แก่ หะดีษที่มีสายรายงานตั้งแต่สามสายจนถึงเก้าสายจะเป็นหะดีษมัซซุร หะดีษที่มีสายรายงานเพียงสองสายตั้งแต่ต้นสายจนถึงช่วงท้ายจะเป็นหะดีษอะชีซ และหะดีษที่มีสายรายงานเพียงสายเดียวเท่านั้นจะเป็นหะดีษฆะริบ การจัดประเภทของหะดีษทั้งสามลักษณะนั้นโดยการพิจารณาจำนวนของสายรายงานแต่ละหะดีษ หะดีษอาหัดทั้งสามลักษณะข้างต้นสามารถที่จะจัดลำดับของแต่ละลักษณะออกเป็นห้าระดับด้วยกัน ได้แก่ หะดีษเศาะหีหุ หะดีษหะสัน หะดีษญะอะอิฟ หะดีษญะอะอิฟญิดัน และหะดีษมาฎู

หะดีษเศาะหีหุ เป็นหะดีษที่มีลักษณะของสายรายงานที่ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งห้าประการ คือ สายรายงานที่ติดต่อกัน ผู้รายงานที่มีคุณธรรมและมีความจำดีเยี่ยม ไม่มีข้อบกพร่องทั้งที่เปิดเผยและซ่อนเร้น และไม่ขัดแย้งกับการรายงานของผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ ตามทัศนะของอุละมาอ์สายอะฮฺล อัลสุนนะฮฺมีความเห็นว่า หะดีษทั้งที่เป็นหะดีษเศาะหีหุหรือหะดีษเศาะหีหุลิฆอริษจำเป็นจะต้องนำไปใช้เป็นหลักฐานในทุกๆ เรื่อง ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา เช่น อะกีดะฮฺ อิบาดีฮฺ หะลาละฮฺและหะรอม มูอามะลาต มุนากะฮาต การซื้อขาย การตักเตือนให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่ว เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติต่างๆ เป็นต้น หะดีษเศาะหีหุจะมีฐานะอันดับสองในจำนวนหะดีษรองจากหะดีษมุตะวาฎิร หากผู้ใดปฏิเสธหะดีษเศาะหีหุ โดยที่เขาผู้นั้นเป็นผู้ปฏิเสธ (กัฟรุร) ยกเว้นเมื่อเขาได้ขอลุแก์โทษ

หะดีษหะสัน เป็นหะดีษที่มีลักษณะของสายรายงานประกอบด้วยสมบัติต่าง ๆ ครบทุกประการ คือ สายรายงานติดต่อกัน รายงานโดยผู้รายงานที่มีคุณธรรมและมีความจำดี ไม่มีข้อบกพร่องและไม่ขัดแย้งกับการรายงานของที่มีความน่าเชื่อถือ บรรดาอุละมาอ์อะฮฺล อัลสุนนะฮฺมีความเห็นว่า หะดีษหะสันหรือหะดีษหะสันลิฆอริษจำเป็นจะต้องนำไปใช้เป็นหลักฐานในด้านต่าง ๆ ของศาสนาเช่นเดียวกับหะดีษเศาะหีหุ หะดีษหะสันมีฐานะต่ำกว่าหะดีษเศาะหีหุซึ่งอยู่ลำดับที่สามในจำนวนหะดีษ

หะดีษญะอะอิฟ คือ หะดีษญะอะอิฟธรรมดา เป็นหะดีษที่มีลักษณะสายรายงานมีความบกพร่องที่มาจากกระบวนการรายงาน เช่น สายรายงานที่ขาดตอน สายรายงานที่มีผู้รายงานตกหล่นหนึ่งคนหรือสองคนในช่วงเดียวกันหรือคนละช่วง และมาจากความบกพร่องด้านความจำของ

ผู้รายงาน เช่น มีความจำไม่ดี หลงลืม สับสน เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วหะดีษเงาะอิฟธรรมดาไม่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานกับเรื่องอะกีดะฮ์ อิบาอะฮ์ มุนากะฮาด ญินายัต เป็นต้น แต่อनुญาตให้นำไปใช้กับบางเรื่องเท่านั้น เช่น คุณค่าของอะมัล การสนับสนุนให้ทำความดีและตัดเตือนจากการทำความชั่ว และเรื่องเล่าเท่านั้นจะด้วยการปฏิบัติแบบมีเงื่อนไขหรือแบบไม่มีเงื่อนไขก็ตาม

หะดีษเงาะอิฟญิดตัน เป็นหะดีษที่มีลักษณะของสายรายงานมีความบกพร่องด้านคุณธรรมของผู้รายงาน เช่น ผู้รายงานมีความสับสนมาก หลงลืมบ่อยครั้ง การรายงานของเขาถูกตั้งและการรายงานของเขาถูกปฏิเสธ ตามทัศนะอะฮ์ลุลหะดีษมีความเห็นว่า ไม่นอนญาตรายงานให้แก่สาธารณชนทราบเว้นแต่จะต้องระบุสถานะของหะดีษด้วย และห้ามนำไปปฏิบัติกับทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและคุณยา หากมีเช่นนั้นจะถือเป็นการโกหกต่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และเป็นการอุตริกรรมในเรื่องศาสนา

หะดีษเมฆาอู เป็นหะดีษที่มีลักษณะของสายรายงานบกพร่องด้านคุณธรรมของผู้รายงาน เช่น ผู้รายงานเป็นคนโกหก กล่าวคือ โกหกต่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และโกหกต่อหะดีษของท่าน ตามทัศนะของอะฮ์ลุลอะฮ์ลุลหะดีษมีความเห็นว่า ห้ามนำหะดีษเมฆาอูมาใช้เป็นหลักฐานเหมือนกับหะดีษเงาะอิฟญิดตันทั้งที่เกี่ยวข้องกับการรายงานและการนำไปใช้เป็นหลักฐาน

นอกจากลักษณะต่าง ๆ ของสายรายงานดังกล่าวข้างต้นที่เกี่ยวข้องกับสายรายงานแล้วยังมีอีกลักษณะหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้รายงานหะดีษ กล่าวคือ ลักษณะด้านตะอะอิดิลและตัจญีรียะฮ์

ด้านตะอะอิดิล หมายถึง คุณลักษณะต่าง ๆ ของการพิจารณาผู้รายงานแต่ละคนว่ามีคุณธรรม เช่น ยีเกาะฮ์ ฝะกีฮ์ ษับบตุ หุญญะฮ์ สะฮะดูก ลาบะสะบิฮ์ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวมีหลายระดับด้วยกันซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดระดับของหะดีษ ผู้รายงานที่มีลักษณะเหล่านี้เป็นผู้ที่สูงส่งเป็นที่น่าเชื่อถือมาก สมควรเป็นอย่างยิ่งที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นมุหัดดีซิน และควรแก่การพิจารณาหะดีษของเขาในการนำมาใช้อ้างอิงเป็นหลักฐาน

ด้านตัจญีรียะฮ์ หมายถึง คุณลักษณะต่าง ๆ ของการพิจารณาผู้รายงานแต่ละคนว่าเป็นคนที่มีความบกพร่อง เช่น เป็นคนโกหก ถูกกล่าวหาว่าเป็นคนโกหก มุนักรหะดีษ มัตรูคหะดีษ หลงลืม สับสน เงาะอิฟ มุคัลลิส ชัดแย้งกับคนอื่น เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้มีหลายระดับด้วยกันซึ่งแต่ละระดับมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปและมีความเกี่ยวข้องกันกับการจัดระดับของหะดีษจะเป็นหะดีษเงาะอิฟ หะดีษเงาะอิฟญิดตัน หรือหะดีษเมฆาอู

ดังนั้น การตัดสินหะดีษโดยพิจารณาด้านการนำไปใช้เป็นหลักฐานได้หรือไม่นั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาจากทั้งสองด้านที่ได้กล่าวข้างต้น ทั้งนี้ เนื่องจากสายรายงานของหะดีษบางบทมีสายรายงานที่ครบคุณสมบัติทุกประการและผู้รายงานเป็นคนที่มีความน่าเชื่อถือทุกคน

ปราศจากความบกพร่องใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ก็มิใช่รายงานของหะดีษบางบทขาดคุณสมบัติบางประการหรือมากกว่า เช่น ผู้รายงานมีความบกพร่องด้านความจำหรือด้านคุณธรรม และหะดีษบางบทมีสายรายงานที่ครบคุณสมบัติทุกประการแต่ผู้รายงานมีความบกพร่อง

5.1.4 การวิเคราะห์สถานภาพของหะดีษ

การวิเคราะห์สถานภาพของหะดีษแต่ละบทจำเป็นจะต้องพิจารณาหลายด้านและหลายขั้นตอน ดังนี้

1) ที่มาของหะดีษ

หะดีษแต่ละบทที่มีมาที่ต่างกันทั้งด้วยบทและความหมายของหะดีษ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะมาจากอัลลอฮ์ ﷻ เราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ตาบีอิน หรือตาบีอฺ ตาบีอินและอับบาอฺ ตาบีอฺ ตาบีอิน

หากด้วยบทและความหมายมาจากอัลลอฮ์ ﷻ เรียกว่า อัลกุรอาน โดยมีการรายงานมาจากบุคคลเป็นจำนวนมาก หรือมุตะวาหฺหิร โดยหลักการแล้วบุคคลจำนวนมากเหล่านั้นเป็นไปไม่ได้ที่จะสมคบกันคิดโกหกในสิ่งที่พวกเขารายงาน

หากความหมายของหะดีษมาจากอัลลอฮ์ ﷻ และด้วยบทมาจากท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ เรียกว่า หะดีษกุดสียฺ ซึ่งจะมีลักษณะของสายรายงานที่หลากหลาย เช่น จำนวนของผู้รายงาน และระดับของหะดีษ ตามหลักการหะดีษระบุว่า หะดีษกุดสียฺในเศาะหฺ์หฺ์อัลบุกอริยฺและเศาะหฺ์หฺ์มุสลิมจะมีสถานะที่ใช้เป็นหลักฐานได้และถือเป็นหะดีษเศาะหฺ์หฺ์ แต่หากหะดีษกุดสียฺในหนังสืออัสสุนันและหนังสืออื่น ๆ จะต้องพิจารณาลักษณะของจำนวนรายงาน กล่าวคือ หากการรายงานนั้นใช้จำนวนชัดเจน (صيغة الجزم) อนุญาตให้นำไปใช้เป็นหลักฐานได้ และหากการรายงานโดยใช้จำนวนที่คลุมเครือ (صيغة التمريض) ไม่อนุญาตให้นำไปใช้เป็นหลักฐานได้

หากความหมายและด้วยบทมาจากท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷻ เรียกว่า หะดีษมัรฟูอฺ ซึ่งจะมีลักษณะของสายรายงานที่หลากหลายประเภทและหลายชนิดด้วยกัน คือ หะดีษเศาะหฺ์หฺ์ หะดีษหะสัน หะดีษญะอะอึฟ หะดีษญะอะอึฟญิดคัน และหะดีษเมากูอฺ ทั้งห้าระดับนี้ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

หากความหมายและด้วยบทมาจากเศาะหาบะฮฺ ทั้งที่เป็นคำพูด การกระทำ และการยอมรับ เรียกว่า หะดีษเมากูฟ โดยทั่วไปแล้วหะดีษเมากูฟมีหลายระดับเหมือนกับหะดีษมัรฟูอฺ เช่นเดียวกัน การนำไปใช้เป็นหลักฐานมีเงื่อนไขว่า ต้องมาจากเศาะหาบะฮฺ โดยการพิสูจน์ข้อเท็จจริงจากการรายงานและต้องไม่ขัดแย้งกับหะดีษมัรฟูอฺที่มีฐานะเป็นเศาะหฺ์หฺ์หรือหะสัน

หากความหมายและด้วยบทมาจากตาบีอิน ทั้งที่เป็นคำพูดและการกระทำ เรียกว่า หะดีษมุรตลัด บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นว่าหะดีษมุรตลัดเศาะหาบียฺใช้เป็นหลักฐานได้ ส่วนหะดีษมุรตลัดตาบีอินอุละมาอ์บางกลุ่มมีความเห็นว่าไม่อนุญาตให้นำไปใช้เป็นหลักฐาน อุละมาอ์บางกลุ่ม

เห็นว่าอนุญาตให้นำไปใช้เป็นหลักฐานได้โดยไม่มีเงื่อนไข แต่ต่อมาอีกรักกลุ่มมีความเห็นว่าอนุญาตให้นำไปใช้เป็นหลักฐานโดยมีเงื่อนไข

หากความหมายและตัวบทมาจากตาบิอฺ ตาบิอินและอัตบาอฺ ตาบิอฺ ตาบิอิน ทั้งที่เป็นคำพูดและการกระทำ เรียกว่า หะดีษมักฎูอฺ ลักษณะของการรายงานหะดีษมักฎูอฺ ทั้งที่มาจากผู้รายงานที่มีความน่าเชื่อถือและผู้ที่ไม่มีที่น่าเชื่อถือ การนำหะดีษมักฎูอฺไปใช้อ้างอิงนั้นจะเป็นการอธิบายมากกว่าที่จะนำไปใช้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับบทบัญญัติอิสลาม

2) สถานะของสายรายงาน

การพิจารณาสถานะของสายรายงานจะต้องประกอบด้วยการพิจารณาด้านกระบวนการรายงานและคุณลักษณะของผู้รายงานแต่ละคนในแต่ละช่วงของสายรายงาน รายละเอียดดังที่กล่าวมาแล้วในบทสรุป หัวข้อลักษณะที่แท้จริงของสายรายงานหะดีษ

3) มุตาบิอาตและชะวาฮิด

การพิจารณามุตาบิอาตเป็นการพิจารณาว่าหะดีษแต่ละบทมาจากการรายงานของใครและมีสายรายงานกี่สาย ในแต่ละสายรายงานมีผู้รายงานอยู่ในสถานะใดบ้างที่สามารถจะถือว่าการรายงานนั้นได้รับการสนับสนุนได้หรือไม่ เพราะหะดีษแต่ละบทมีจำนวนสายรายงานมากกว่าหนึ่งสายมาจากผู้รายงานคนเดียวกันจะเป็นในช่วงต้น ช่วงกลาง หรือช่วงท้ายของสายรายงาน การติดตามสายรายงานในลักษณะนี้จะมีประโยชน์ต่อการนำหะดีษไปใช้เป็นหลักฐานเป็นอย่างมาก

การพิจารณาชะวาฮิดของหะดีษเป็นการพิจารณาหะดีษแต่ละบทว่ามีผู้รายงานในช่วงต้นของสายรายงานมีกี่คน เป็นคนเดียวกันหรือต่างกัน หากการรายงานหะดีษมาจากคนละคนแล้วก็สามารถจะให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ สายรายงานหนึ่งให้การสนับสนุนอีกสายรายงานหนึ่ง หากสายทั้งสายรายงานนั้นพบว่าสายหนึ่งมีความบกพร่องและอีกสายรายงานมีความสมบูรณ์ จะทำให้หะดีษสามารถเลื่อนฐานะเป็นหะดีษที่ดีกว่าฐานะเดิมได้ อาจจะเรียกว่า หะดีษเศาะหฺ์หุฎิมออริศหรือหะดีษหะสันลิฆออริศ

5.2 อภิปรายผล

การยอมรับหะดีษในฐานะเป็นคำสอนของอิสลามนั้นจะต้องวิเคราะห์อิสнадหะดีษเป็นหลักโดยการศึกษากระบวนการรายงาน สถานะของผู้รายงานแต่ละคนด้านคุณธรรมและความบกพร่อง มิใช่ยอมรับหะดีษเนื่องเป็นหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เพียงเท่านั้น จากข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอิสнадหะดีษด้านคุณธรรมและความบกพร่อง คณะผู้วิจัยของอภิปรายผลดังนี้

5.2.1 สถานภาพของอิสนาตชนิดต่ำและสูง

สถานภาพของอิสนาตชนิดต่ำและสูงมีความสำคัญในการพิจารณาหะดีษที่จะนำไปใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในฐานะเป็นหลักคำสอนอิสลาม ทั้งนี้เนื่องจากอิสนาตชนิดต่ำจะมีน้ำหนักมากกว่าอิสนาตชนิดสูง เพราะส่วนใหญ่แล้วอิสนาตชนิดต่ำจะประกอบด้วยผู้รายงานที่มีความน่าเชื่อถือและผู้รายงานแต่ละช่วงของสายรายงานนั้นจะไม่ซ้ำกัน ต่างกับอิสนาตชนิดสูงที่มีผู้รายงานที่หลากหลายคุณลักษณะและซ้ำกันในแต่ละช่วงของสายรายงาน การพิจารณาในลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับหลักการของอุละมาอ์หะดีษส่วนใหญ่ (ญุมฮูร อุละมาอ์)

สถานภาพของอิสนาตชนิดต่ำจะพบมากในหนังสืออัลมูวัฎฎะอ์ของอิมามมาลิก และอัลมุสนัดของอิมามอะหมัด เป็น หันบัล ส่วนหนึ่งหะดีษในเศาะหีฮ์อัลบุคอรีและเศาะหีฮ์มุสลิม บางหะดีษในอัลสุন্নัน ส่วนหะดีษที่มีอิสนาตสูงจะพบมากในอัลมุสตัศร็อกของอัลฮาฟิซ อัลฮาติม และอัลสุन्नัน อัลกุบรอของอิมามอัลบัยฮะกีมี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หะดีษที่มีอิสนาตสูงจะมีระดับที่หลากหลายทั้งที่เป็นเศาะหีฮ์ หะสัน เฎาะอ์ฟ เฎาะอ์ฟญิดตัน และเมาฎูอ์

5.2.2 ความเห็นที่แตกต่างต่อผู้รายงาน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในการตัดสินหะดีษนั้นจะพิจารณาจากกระบวนการรายงาน และคุณลักษณะของผู้รายงานแต่ละคนในสายรายงาน

การพิจารณากระบวนการรายงานเกือบไม่มีปัญหาเลยสำหรับบรรดานักวิจารณ์หะดีษในการตัดสินหะดีษ เช่น กล่าวว่าเป็นหะดีษเฎาะอ์ฟเนื่องจากสายรายงานที่ขาดตอนในช่วงใดช่วงหนึ่งของสายรายงาน

ส่วนการตัดสินหะดีษโดยพิจารณาคุณลักษณะของผู้รายงานพบว่า ผู้รายงานบางคนมีคุณลักษณะที่บรรดาอุละมาอ์นักวิจารณ์หะดีษมีความเห็นที่สอดคล้องกันในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นการเฉพาะ และผู้รายงานบางคนบรรดานักวิจารณ์หะดีษมีความเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อการตัดสินหะดีษและผลการนำไปใช้เป็นหลักฐาน โดยทั่วไปแล้วการขัดแย้งเช่นนี้เกิดขึ้นระหว่างนักวิจารณ์หะดีษสายสุดโต่ง สายกลาง และสายหละหลวม อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งระหว่างนักวิจารณ์หะดีษทั้งสายนั้นเป็นเรื่องปกติแต่ทางเลือกก็คือ ควรยึดปฏิบัติตามอุละมาอ์สายกลาง นอกจากประการดังกล่าวแล้วยังมีอีกหนึ่งขัดแย้งระหว่างอุละมาอ์ก็คือ การขัดแย้งระหว่างอุละมาอ์เฉพาะด้านหะดีษกับอุละมาอ์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่อุละมาอ์หะดีษ ในกรณีเช่นนี้วิธีการปฏิบัติของอุละมาอ์ส่วนใหญ่คือ ยึดทัศนะของอุละมาอ์หะดีษ เพราะพวกเขามีความรู้ความสามารถด้านหะดีษดังกล่าว ยืนยันของอัลฮาฟิซ อิบน์ หัจญูร อัลอัสเกาะลานีย์และอิมามอัลอิรอกีย์ ดังนั้น การวิเคราะห์เพื่อการตัดสินหะดีษจึงต้องยึดทัศนะของอุละมาอ์หะดีษเป็นหลัก

5.2.3 ระดับของหะดีษที่ต่างกันมาจากการตัดสินที่ต่างกัน

หะดีษแต่ละบทด้วยสายรายงานของหะดีษมีผู้รายงานที่หลากหลายแบ่งออกเป็นสามจำพวกใหญ่ ๆ คือ

หะดีษบางบทอยู่ในระดับหะดีษเศาะหีหฺหรือหะดีษหะสัน เนื่องจากบรรดาผู้รายงานมีคุณสมบัติครบทุกประการ ไม่มีความบกพร่องแต่ประการใดด้วยความเห็นที่เป็นเอกฉันท์ในหมู่นักวิจารณ์หะดีษ เช่น หะดีษเศาะหีหฺอัลบุกอริย์ เศาะหีหฺมุสลิม และหะดีษในหนังสืออัสสุนันทั้งหลายที่มีฐานะเป็นหะดีษเศาะหีหฺ

หะดีษบางบทบรรดาอุละมาอ์มีความเห็นเป็นหะดีษเงาะอีฟ หะดีษเงาะอีฟญิดัน หรือหะดีษเมากู เนื่องจากสาเหตุของความเงาะอีฟของหะดีษ โดยทั่วไปแล้วการตัดสินหะดีษในลักษณะนี้จะพิจารณาจากกระบวนการรายงานหะดีษ ความบกพร่องด้านความจำหรือด้านคุณธรรมของผู้รายงาน

ทั้งสองกรณีนี้ไม่มีปัญหาสำหรับการนำไปใช้เป็นหลักฐาน

หะดีษบางบทบรรดาอุละมาอ์มีความเห็นที่ต่างกันต่อระดับของหะดีษ เช่น อุละมาอ์บางคนตัดสินเป็นหะดีษหนึ่งและอีกคนตัดสินเป็นหะดีษอื่น การตัดสินเช่นนี้เกิดขึ้นเนื่องจากสาเหตุสองประการ

ประการแรก ความไม่ชัดเจนในการระบุด้านความบกพร่องของนักวิจารณ์หะดีษที่มีต่อผู้รายงานหะดีษ เช่น หัจญัจญ์ เบน อัลอรรฎอศ ตามทัศนะของอิบนุ หัจญ์ร อัลอัสเกาะลานีย์ กล่าวว่า เขาเป็นผู้รายงานมุตลิส (ปกปิด) ในขณะที่อุละมาอ์คนอื่นมีความเห็นว่าเป็นคนเศาะดุก การตัดสินหะดีษจากการรายงานของหัจญัจญ์โดยยึดทัศนะของอิบนุ หัจญ์ร อัลอัสเกาะลานีย์เป็นหะดีษเงาะอีฟ แต่หากมีสายรายงานอื่นมาสนับสนุนหะดีษของเขาสามารถเลื่อนฐานะเป็นหะดีษหะสันลิฆอยริฮฺ และการตัดสินหะดีษจากการรายงานของหัจญัจญ์ โดยยึดทัศนะกลุ่มที่สองก็ต้องเป็นหะดีษหะสันและหะดีษหะสันสามารถเลื่อนฐานะเป็นหะดีษเศาะหีหฺลิฆอยริฮฺ เมื่อมีสายรายงานอื่นมาสนับสนุน

ความแตกต่างในลักษณะดังกล่าวเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในกลุ่มนักวิจารณ์หะดีษ อย่างไรก็ตาม ทางออกสำหรับกรณีเช่นนี้ก็ คือ การติดตามสายรายงานที่มีการรายงานหะดีษเดียวกัน และพิจารณาสถานะของคนรุ่นเดียวกันกับผู้รายงานที่เป็นปัญหาด้านความบกพร่องว่าอยู่ระดับใดหรือยึดตามทัศนะของนักวิจารณ์หะดีษที่เป็นสายกลาง เช่น อิมามอัลบุกอริย์ อิมามมุสลิม อิมามอะบู ดาวูด เป็นต้น

ประการที่สอง การตัดสินหะดีษโดยยึดเฉพาะสายรายงานเดียวเท่านั้น และไม่ติดตามสายรายงานอื่น เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายว่า อัลหุคุม อะละ อัสสะนัด การตัดสินหะดีษใน

ลักษณะนี้เป็นการตัดสินหะดีษแบบชั่วคราวโดยการติดตามวิเคราะห์สถานการณ์ของผู้รายงานแต่ละคนตั้งแต่ช่วงที่ช่วงกลางและช่วงสุดท้ายของสายรายงานหะดีษ เว้นแต่ช่วงแรกของสายรายงาน (คือระดับของหะดีษสามารถจะเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างอื่นเมื่อมีสายรายงานอื่นๆ) ทั้งทางด้านตะอูดีลและตััจญ์รหุ หลังจากนั้นทำการตัดสินหะดีษบนพื้นฐานทั้งสองด้าน การตัดสินในลักษณะนี้เป็นการกระทำของอุละมาอ์หะดีษ เช่น อิมามอัลฮัยตะมีย์ อิมามอัลสะกอวี๋ อิมามอัลอิรอกีย์ เป็นต้น

5.2.4 อัดตะอูดีลและอัดตััจญ์รหุ

การพิจารณาอัดตะอูดีลและอัดตััจญ์รหุต่อผู้รายงานหะดีษจะเป็นการติดตามของนักวิจารณ์หะดีษผู้มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านหะดีษเท่านั้น ซึ่งได้ทำวิเคราะห์ตั้งแต่ศตวรรษที่สองถึงยุคราชศักราช การติดตามทั้งสองด้านนี้มีความสำคัญมากโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อปกป้องหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จากผู้ไม่หวังดีต่อท่านและหะดีษของท่าน

ตามทัศนะของอุละมาอ์นักวิจารณ์หะดีษได้กล่าวถึงอัดตะอูดีลและอัดตััจญ์รหุมีหลายระดับ ซึ่งแต่ละท่านจัดลำดับตามความเห็นของตนเองมีทั้งที่สอดคล้องและที่ต่างกัน บรรดานักวิจารณ์หะดีษที่มีชื่อเสียงมากและเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการหะดีษมีมากมาย แต่ที่ได้รับการอ้างอิงมากที่สุดมีสี่ท่าน ได้แก่ อิมามอัชชะฮะบีย์ อิมามอัลอิรอกีย์ อิมามอัลสะกอวี๋ และอัลฮาฟิฮอบนุหัจญ์ร อัลอัสเกาะลานีย์

คุณลักษณะด้านอัดตะอูดีลมีผลต่อการตัดสินหะดีษอยู่ในสองระดับ คือ หะดีษเศาะหีหุและหะดีษหะสัน ทั้งสองระดับนี้จะเป็นการยืนยันที่มีต่อข้อบัญญัติของเรื่องต่างๆ ในอิสลาม พร้อมกับยืนยันในหะดีษแต่ละบทเป็นของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จริง ส่วนคุณลักษณะด้านอัดตััจญ์รหุมีผลต่อการตัดสินอยู่ในสามระดับ คือ หะดีษฎะอ์อิฟ หะดีษฎะอ์อิฟญุดัน และหะดีษเมาฎู ทั้งสามระดับหะดีษดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กันกับข้อบัญญัติของศาสนาในด้านการอ้างอิงและการปฏิบัติตาม

อย่างไรก็ตาม อีกประการหนึ่งที่มีปัญหาในการตัดสินหะดีษก็คือ การขัดแย้งระหว่างคุณลักษณะด้านอัดตะอูดีลกับคุณลักษณะด้านอัดตััจญ์รหุในตัวผู้รายงานคนเดียวกัน ตามทัศนะของอุละมาอ์หะดีษมีความเห็นว่า หากอัดตััจญ์รหุมีการอธิบายถึงสาเหตุและอัดตะอูดีลที่ไม่มีมีการอธิบายสาเหตุ ให้ยึดปฏิบัติอัดตััจญ์รหุที่มีการอธิบายสาเหตุ แต่หากการขัดแย้งนั้นเป็นการขัดแย้งระหว่างอัดตะอูดีลกับอัดตััจญ์รหุ โดยไม่มีการอธิบายสาเหตุให้ยึดปฏิบัติอัดตะอูดีลเนื่องจากอัดตะอูดีลเป็นคุณลักษณะที่ออกมาจากอุละมาอ์ที่มีสติจะและคนสัจจะจะกล่าวคุณลักษณะใดแก่ผู้รายงานนั้นต้องเป็นความจริงเสมอ

5.2.5 การยอมรับหะดีษในฐานะเป็นคำสอนของอิสลาม

การยอมรับหะดีษในฐานะเป็นคำสอนอิสลามเป็นเรื่องที่สำคัญมากโดยเฉพาะในการยืนยันเกี่ยวกับข้อบัญญัติและบทบัญญัติอิสลามอย่างแท้จริง ตามหลักวิชาการหะดีษแล้วหะดีษทุกบทไม่จำเป็นต้องยอมรับว่าเป็นหะดีษเศาะหีหฺทั้งหมด แต่ว่าการยอมรับนั้นต้องผ่านกระบวนการวิเคราะห์อย่างละเอียดทั้งทางด้านสายรายงานและคุณลักษณะของผู้รายงาน ซึ่งการยอมรับหะดีษพอสรุปได้ดังนี้

หะดีษในเศาะหีหฺอัลบุคอรีฮฺและเศาะหีหฺมุสลิมทั้งหมดเป็นหะดีษเศาะหีหฺ สามารถยอมรับโดยไม่จำเป็นต้องวิเคราะห์สถานภาพของหะดีษแต่อย่างใด แต่มีใช้หมายความถึงว่าหะดีษเศาะหีหฺทั้งหมดมีอยู่ในหนังสือเศาะหีหฺทั้งสองเล่มนั้น

หะดีษในหนังสืออัสสุนัน เช่น สุนันอะบูดาอูด สุนันอัตติรมิซียฺ สุนันอันนะสายิฮฺ สุนันอิบนุ มัจญะฮฺ สุนันอัลดารอกุณียฺ สุนันอัลบัยฮะกีฮฺ มุสนัดอะบูยะฮลา มุสนัดอัลฟิรเคาส์ หนังสืออัลมะอะอิม เช่น อัลมุญิมอัลเศาะฆิร อัลมุญิมอัลเอาสิฎฺและอัลมุญิมอัลกะบิร หนังสืออัลมุศ็อนนะฟาต เช่นอัลมุศ็อนนะฟอับดุลเราะซาค อัลศ็อนอานียฺ มีหลายระดับทั้งหะดีษที่มีฐานะเป็นเศาะหีหฺและหะดีษที่มีฐานะไม่เศาะหีหฺ แม้แต่หะดีษในหนังสือเศาะหีหฺอิบนุ กุซัยมะฮฺ และเศาะหีหฺอิบนุ หิบบาน ตลอดจนหนังสืออัลมุสตัดเราะกาท เช่น อัลมุสตัดรอออัลฮาติมไม่ใช่ทั้งหมดเป็นหะดีษเศาะหีหฺแต่ก็ยังต้องวิเคราะห์สถานภาพของหะดีษว่าจะสามารถพิสูจน์ในการยืนยันเป็นหะดีษเศาะหีหฺจึงจะสามารถอ้างเป็นคำสอนของอิสลามได้ มิเช่นนั้นไม่อนุญาตอ้างหะดีษเป็นคำสอนของอิสลาม ดังคำกล่าวของอิมามอัลเคาะฎิบ อัลบัฆดาดีฮฺ และอัสสุญญีฮฺ ส่วนหะดีษในหนังสืออัลมุสนัดอิมาม อะหมัด เป็น หันบัล บรรดาอุละมาอ์หะดีษต่างก็ยอมรับว่าเป็นหะดีษที่สามารถนำไปอ้างยืนยันเป็นคำสอนของอิสลามได้ เพราะหะดีษทั้งหมดในหนังสือมุสนัดอยู่ในระดับเศาะหีหฺและหะดีษหะสันลิฆอยริฮฺ และไม่พบว่าเป็นหะดีษเมาฎูมอยู่ในหนังสือมุสนัดอิมามอะหมัดแม้แต่หะดีษเดวิดคำยืนยันของอิมามอัสสุญญีฮฺและอัลฮาฟิซอิบนุ หัจญ์ร อัลอัศเคาะลานียฺ

สิ่งที่จะต้องระมัดระวังในการอ้างหะดีษเป็นคำสอนของอิสลามก็คือ การอ้างจากหะดีษฎะอ์ฟิฏิดันและหะดีษเมาฎูมเป็นที่ห้าม โดยเฉพาะเมื่อคัดลอกหะดีษจากหนังสือต่าง ๆ ที่ไม่มีวิเคราะห์หะดีษก่อนนำไปใช้เป็นอ้างอิง ทั้งนี้สอดคล้องกับหลักทางวิชาหะดีษที่ได้วางกฎระเบียบของการอ้างหะดีษให้ตั้งอยู่พื้นฐานของหะดีษ ไม่ใช่อ้างอิงปราศจากเหตุผลหรือหลักวิชาการที่ถูกต้อง แม้แต่การอ้างในการอ่านคัมภีร์ในวันศุกร์ก็ตาม ดังนั้นหลักคำสอนของอิสลามนั้นต้องมาจากหะดีษที่พิสูจน์แล้วเป็นหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จริงเช่นวิธีการปฏิบัติของบรรดาอุละมาอ์อะฮฺลุล อัสสุนนะฮฺ วัลญะมาอะฮฺ

5.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องอิสานากับการตัดสินหะดีษในฐานะที่เป็นคำสอนของอิสลาม คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

5.3.1 เกี่ยวกับผู้วิจัย

1) การศึกษาค้นคว้าด้านหะดีษควรเป็นการวิจัยของผู้ที่มีพื้นฐานด้านหะดีษเป็นการเฉพาะหรืออย่างน้อยเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจศาสตร์ต่าง ๆ ด้านหะดีษ

2) การศึกษาค้นคว้าควรที่จะเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านภาษาอาหรับทั้งไวยากรณ์ สำนวน และการใช้ภาษาอาหรับเป็นอย่างดี เพราะการอ้างอิงด้านหะดีษที่ดีที่สุดนั้นต้องอ้างอิงจากหนังสือภาษาอาหรับซึ่งเป็นหนังสือแม่บทของการอธิบายหะดีษ และพยายามอ้างอิงหนังสือสาขาหะดีษเป็นการเฉพาะ

5.3.2 เกี่ยวกับวิชาการด้านหะดีษ

1) การศึกษาค้นคว้าด้านความสัมพันธ์กับการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของสังคมมุสลิม เช่น วิธีการรับอ้างอิงของบรรดาอุละมาอหะดีษ และอุละมาอ์ฟิกฮ์ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง

2) การศึกษาค้นคว้าด้านการแก้ปัญหาสังคม เช่น อัสสุนนะฮ์กับการแก้ปัญหาสังคม บทบาทของนักหะดีษในการฟื้นฟูสังคม และการตรึงยะฮุดตามอัสสุนนะฮ์